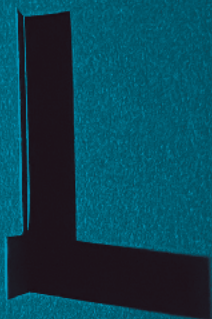

A large, bold, black letter 'Z' with a slight 3D effect, appearing to be cut out of a dark blue background.

JULIA SHAWOVÁ

Přeložila Petra Míketová

A large, bold, black letter 'L' with a slight 3D effect, appearing to be cut out of a dark blue background.

Věda o temných
stránkách lidství

A large, bold, black letter 'O' with a slight 3D effect, appearing to be cut out of a dark blue background.

**Pa
se
ka**

ZLO

Věda o temných stránkách lidství

ZLO

Věda o temných stránkách lidství

Julia Shawová

PŘELOŽILA PETRA MIKETOVÁ

EVIL

Copyright © 2019 by Julia Shaw

Illustrations © 2019 by Julia Shaw

Translation © Petra Miketová, 2020

ISBN 978-80-7637-047-0 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-7637-115-6 (Epub)

ISBN 978-80-7637-117-0 (Mobi)

ISBN 978-80-7637-116-3 (PDF)

Neukojitelně zvědavým

OBSAH

13	Úvod: Hlad
25	Váš vnitřní sadista: neurověda zla <i>O Hitlerově mozku, agresi a psychopatii</i>
55	Předurčení k vraždění: psychologie lačnění po krvi <i>O sériových vrazích, toxické maskulinitě a etických dilematech</i>
83	Přehlídka stvůr: dekonstrukce divnosti <i>O klaunech, zlém smíchu a duševních chorobách</i>
109	Dvě tváře technických vymožeností: jak nás mění technologie <i>O pirátech nebes, zlých robotech a kybertrolech</i>
135	Perverzní jak prase: vědecké pozadí sexuálních deviací <i>O sadomasu, coming outech a zoofilii</i>
169	Lov predátora: jak porozumět pedofilům <i>O pochopení, prevenci a polidštění</i>
189	Hadi v kravatách: psychologie skupinového myšlení <i>O paradoxech, otroctví a etické slepotě</i>
221	A já nic neřekl: věda o vyhovění <i>O nacistech, kultuře znásilnění a terorismu</i>
255	Závěr
263	Poděkování
265	Poznámky
293	Rejstřík

*„Kdo zápasí s nestvůrami, ať se má na pozoru,
aby se při tom nestal nestvůrou.“*

Friedrich Nietzsche
Mimo dobro a zlo¹

Úvod: Hlad

Slavný německý filozof 19. století Friedrich Nietzsche roku 1881 napsal: „*Böse denken heißt böse machen*“ – „Zle myslet znamená činit zlým“. ² Jen když něčemu přisoudíme nálepku zla, jen když si začneme o něčem myslet, že je to zlé, pak se daná věc zlou stane. Nietzsche tvrdil, že zlo je subjektivní prožitek, nikoli inherentní součást osoby, věci či činu. ³

Tato kniha zkoumá vědecké základy, na nichž tento názor spočívá, a pojímá celé spektrum konceptů a představ, které si se slovem zlo obvykle spojujeme. Jedná se o studii lidského pokrytectví, absurdity zla, každodenního šílenství a empatie. Doufám, že se mi podaří pojem zla proměnit a přetvořit.

V průběhu uplynulých třinácti let jsem jako studentka, přednášející i vědkyně diskutovala o zlu s každým, kdo byl ochotný naslouchat. Baví mě především bořit základní koncept dobra a zla jakožto opozice bílé a černé, hledat v něm jemné rozdíly a nahlížet na něj vědecky. Byla bych ráda, abychom všichni našli způsob, jak spolu informovaněji diskutovat o druzích chování, které se nám zprvu zdají nepochopitelné, a možná je dokonce ani chápat nechceme. Bez tohoto pochopení totiž riskujeme, že se na druhé

nebudeme dívat jako na lidské bytosti a zlomíme nad nimi hůl jen proto, že jim nerozumíme. To, co jsme označili za zlo, se můžeme a musíme snažit pochopit.

Pojďme začít cvičením empatie se zlem. Vzpomeňte si na nejhorší věc, jakou jste kdy v životě udělali. Něco, za co se nejspíš stydíte a kvůli čemu byste v očích druhých velmi pravděpodobně klesli. Nevěra. Krádež. Lež. A teď si představte, že o tom všichni vědí. Soudí vás za to. Neustále vás častují označeními vyplývajícími z podstaty vašeho prohřešku. Jak by vám bylo?

Nenáviděli byste svět za to, že vás neustále soudí za činy, kterých nejvíce litujete. Přesto ale právě tohle děláme jiným každý den. U vlastního rozhodnutí bereme v potaz jemné rozdíly, okolnosti, překážky. U ostatních často vidíme jen výsledky jejich rozhodnutí. To nás vede k tomu, že lidské bytosti definujeme ve vší jejich složitosti pouze jedním odporným označením. Vrah. Násilník. Zloděj. Lhář. Psychopat. Pedofil.

Tyto nálepky přidělujeme ostatním na základě toho, kým podle nás vzhledem ke svému chování musí být. Jediné slovo, které má shrnout něčí osobnost a zároveň ji tím potupit a jež má sdělit ostatním, že tomuhle člověku se nedá věřit. Že je zhoubný. Nebo vlastně vůbec člověkem není, spíš jen jakousi děsivou anomálií. Anomálií, se kterou byste neměli soucítit, protože je tak nenapravitelně špatná, že by se nám jí stejně nikdy nepodařilo porozumět. Tyhle lidi nelze pochopit, nelze je zachránit, jsou zkrátka zlí.

Kdo ale jsou? Možná pokud pochopíme, že si všichni často myslíme nebo děláme věci, kvůli nimž bychom ostatním připadali zavrženíhodní, pomůže nám to porozumět podstatě toho, čemu říkáme zlo. Určitě existuje někdo, kdo si myslí, že jste zlí. Jíte maso? Děláte v bankovníctví? Máte nemanželské dítě? Najdou se věci, které vám

mohou připadat normální, jiným ale nemusí a mohou se jim zdát naprosto odsouzeníhodné. Možná jsme zlí všichni. Nebo možná není zlý nikdo z nás.

Ve společnosti se toho o zlu namluví hodně, zároveň o něm ale nemluvíme vůbec. Každodenně slýcháme o dalších a dalších zvěrstvech páchaných lidmi a povrchně se zabýváme přívalem zpráv, které nás neustále ujišťují o tom, že lidstvo je odsouzeno ke zkažení. Jak často říkají novináři, krváky prodávají. Koncepty vyvolávající silné emoce jsou destilovány do novinových titulků poutajících pozornost a plní naše sociální sítě. Naše spotřeba zpráv o zlu, které zahlédneme ještě před snídaní a na něž do oběda zapomeneme, je fenomenální.

A náš hlad po násilí je dnes větší než v minulosti. Studie o násilí ve filmech zveřejněná roku 2013 výzkumníkem v oblasti psychologie Bradem Bushmanem a jeho kolegy ukázala, že „množství násilí ve filmech se od roku 1950 více než zdvojnásobilo a násilí s použitím střelných zbraní se ve filmech s hodnocením PG–13 stalo natolik frekventovaným, že je v nich nyní častější než ve filmech s hodnocením R“.* Filmy jsou čím dál tím násilnější, a to i ty určené dětem. Příběhy prosycené násilím a lidským utrpením pronikají do našich životů více než kdykoli dříve.⁴

Co s námi násilí dělá? Zkresluje naše chápání četnosti zločinů a nutí nás věřit, že je kriminalita běžnější, než jak je tomu doopravdy. Ovlivňuje i to, komu přisoudíme nálepku zla. Mění naše vnímání spravedlnosti.

Zde bych ráda poupravila vaše očekávání týkající se obsahu této knihy. Neposkytuje detailní studie

* Filmy s hodnocením PG–13 nejsou vhodné pro děti do 12 let bez doprovodu rodičů, zatímco snímky označené jako R by neměly bez doprovodu rodičů sledovat děti mladší 17 let (pozn. překl.).

jednotlivých případů. Konkrétním lidem, již jsou často označováni jako zlí (například Jon Venables, nejmladší člověk usvědčený z vraždy v historii Spojeného království, kterého bulvár označoval za „Zplozence zla“; americký sériový vrah Ted Bundy; nebo kanadští „zabijáci Ken a Barbie“, tedy Paul Bernardo a Karla Homolka), byly věnovány celé monografie. Jsou to bezesporu fascinující případy, tato kniha o nich ovšem není. Je o vás. Spíš než rozebírat prohřešky ostatních chci, abyste pochopili své vlastní myšlenky a sklony.

Tato kniha rovněž není o filozofii, náboženství ani smrtelnosti. Spíš nám pomůže pochopit, proč si navzájem provádíme příšerné věci, nikoli to, zda by se ty věci vůbec dít měly nebo jaký nám za ně přísluší trest. Je to kniha plná experimentů a teorií, která se nás snaží přimět hledat odpovědi na naše otázky ve vědě. Snaží se rozbít koncept zla na kousky a jednotlivé střípky následně jeden po druhém prozkoumat.

Rovněž se nejedná a souhrnnou publikaci o zlu. Na takový úkol by jeden lidský život nestačil. Možná vás zklame zjištění, že se zásadními otázkami, jako jsou genocida, zneužívání dětí svěřených do péče, dětští pachatelé zločinů, volební podvody, zrada, incest, drogy, gangy či válka, zabývat téměř nebudu. Pokud se o nich chcete dozvědět více, máte k dispozici celou řadu publikací, tohle ale není jedna z nich. Tato kniha se snaží přispět k již existující literatuře a vnést do ní prvek neočekávaného. Poskytuje přehled důležitých a různorodých témat pojících se s konceptem zla, která mi připadají fascinující, důležitá a často přehlížená.

Lov příšer

Než se vrhneme do vědy o zlu, dovoluňte mi vysvětlit, kdo jsem a proč se vás pokusím provést vašimi nejhoršími nočními můrami.

Pocházím ze světa, ve kterém lidé loví příšery. Policisté, státní zástupci a veřejnost se společně chápou vidlí a pátrají po vrazích a sexuálních násilnících. Loví je, protože chtějí zachovat strukturu společnosti a potrestat ty, kdo se provinili. Problémem ovšem je, že tyhle příšery občas prostě neexistují.

Jakožto forenzní psycholožka, která se specializuje na falešné vzpomínky, se často setkávám s případy, při nichž se pátrá po zlém pachateli, ačkoli k žádnému překročení zákona ve skutečnosti nedošlo. Falešné vzpomínky se zdají opravdové, nejsou ale odrazem něčeho, co by se opravdu stalo. Možná se zdá, že falešné vzpomínky musí pocházet ze světa science fiction, jsou ale velmi běžné. Jak řekla Elizabeth Loftusová, vědkyně zabývající se výzkumem falešných vzpomínek, vzpomínky nejsou přesným záznamem minulosti, ale spíš se podobají stránce na Wikipedii – neustále se vytvářejí a dotvářejí. Můžete do nich vstupovat a něco měnit, totéž ale mohou dělat i jiní lidé.

V krajních případech se naše vzpomínky mohou realitě vzdálit natolik, až uvěříme, že jsme byli oběťmi nebo svědky činů, které se ve skutečnosti nikdy nestaly, nebo že jsme sami spáchali zločin, k němuž nikdy nedošlo. Tímto fenoménem jsem se sama ve výzkumu zabývala. Nabourala jsem se lidem do vzpomínek a přiměla je dočasně uvěřit tomu, že spáchali něco ilegálního.

Nestuduji tento jev ale jen za zdmi laboratoře. Zabývám se jím i takříkajíc ve volné přírodě. Občas dostávám dopisy od trestanců a ty jsou dost možná tím

nejzajímavějším, co mi poštou chodí. Jeden takový dopis mi přišel začátkem roku 2017. Byl psán velmi výmluvně a krásně čitelným písmem, což jsou pro dopis z vězení dost neobvyklé charakteristiky.*

V dopise stálo, že si jeho pisatel odpykává trest za to, že ubodal svého postaršího otce. Nebodl ho jen jednou, ale padesátkrát. V době vraždy byl pachatel přednášejícím na vysoké škole a neměl žádný záznam v trestním rejstříku. Nebyl to typ, od nějž bychom čekali, že někoho pobodá.

Proč to udělal? Ten důvod mě dokonale zaskočil. Pisatel mě kontaktoval proto, abych mu poslala svou knihu o falešných vzpomínkách, „protože ji ve vězeňské knihovně zatím nemají“. Četl o ní v *Timesech* a řekl si, že by se chtěl – či spíš musí – o této oblasti výzkumu něco dozvědět. Chtěl získat více informací, neboť si ve vězení uvědomil, že svého otce zabil na základě falešné vzpomínky.

Tvrdí, že se to stalo takhle: Zatímco se léčil z alkoholismu, bylo mu řečeno, že závislost na alkoholu může být následkem sexuálního zneužívání v dětství. Terapeuti a sociální pracovníci mu opakovaně naznačovali, že musel být zneužíván. V době, kdy se léčil, se také sám staral o svého starého otce. Byl vyčerpaný. Jednoho večera, právě když pečoval o otce, se mu vzpomínky zničehonic vrátily. Ve vzteku a ze msty spáchal vraždu. Ve vězení si pak uvědomil, že se události, na které si vzpomněl, nikdy doopravdy nestaly a že byl veden k tomu, aby jim uvěřil a rozvzpomněl se na příšerné dětství, jež nikdy neměl. Teď sedí ve vězení a nepopírá to, co spáchal, nedokáže ale porozumět svému vlastnímu mozku a chování. V určité chvíli se domníval, že je jeho otec špatný člověk. A tak

* Podrobnosti popisovaného případu byly změněny z důvodu ochrany totožnosti pachatele (pozn. aut.).

spáchal něco strašného. Pokud uvěříme jeho verzi události, můžeme opravdu říct, že je tenhle člověk zlý?

Poslala jsem mu svou knihu a on mně na oplátku dopis a obrázek růžové květiny. Mám ho vystavený na stole. Připomíná mi, že díky výzkumu a vědecké komunikaci můžeme navrátit pochopení a lidskost skupině, která je obojího až příliš často zbavována.

Je snadné zapomenout, že složitost lidské zkušenosti nekončí tím, že člověk spáchá zločin. Jeden jediný čin by neměl člověka definovat. Prohlásit někoho za vraha jen proto, že se jednou rozhodl někoho zabít, je nepatřičné a zjednodušené.

I odsouzení jsou lidé. Člověk se může řídit zákony do posledního písmenka 364 dní v roce, ale pak se 365. dne rozhodne spáchat zločin. I ti nejdopornější usvědčení zločinci stráví většinu života tím, že zločiny nepáchají. A co že během té doby dělají? To, co všichni ostatní lidé. Jedí, spí, milují, pláčou.

I tak je pro nás ale více než snadné takové lidi odepsat a označit je za zlé. A to je důvod, proč mě výzkum v této oblasti tolik naplňuje. V souvislosti s tím, jak tvoříme zlo, se ale nezajímám jen o paměť. Psala jsem rovněž akademické práce o psychopatii* a morálním rozhodování a učila jsem předmět zaměřený na zlo, v jehož rámci jsem se věnovala řadě různorodých témat, jako je kriminologie, psychologie, filozofie, právo a neurověda. Věřím, že pravá podstata toho, co označujeme za zlo, tkví v průsečíku těchto disciplín.

Opravdovým problémem je to, že ohavné zločiny pochopení příliš nenapomáhají – jsou spíš nazírány jako

* Autorka zde užívá staršího termínu. Výrazů „psychopatie“ a „psychopat“ dnešní psychopatologie již neužívá. Namísto „psychopatie“ se hovoří o „antisociální poruše osobnosti“ (pozn. MH).

cirkusová show než jako něco, co bychom se měli pokusit pochopit. A pokud se rozhodneme tuto roušku nadzvednout a pokusíme se za ní vidět lidskost, druzí nám často brání v dobrém výhledu. Hovořit o zlu je ještě stále velkým tabu.

Soucítění se zlem

Pokoušíme-li se soucítit a porozumět, jsou tyto snahy často umlčeny obzvláště zlými výroky. Implikují, že s některými lidmi by se soucítit nemělo, abychom snad nenaznačili, že i my sami jsme zlí.

Chcete se bavit o pedofilii? Pak to znamená, že jste taky pedofilové. Zmíníte se o zoofilii? Pak vlastně říkáte, že chcete mít sex se zvířaty. Začnete hovořit o vraždách? Pak jste očividně v hloubi duše vrahem. Za takovým odsuzováním zvědavosti se skrývá úsilí o zachování odstupu mezi námi a lidmi, které pokládáme za zlé. Jsme to *my*, příkladní občané, proti *nim*, záporákům. Ve vědě se tento jev označuje jako odlišení od ostatních („othering“). S tímto „odlišením“ bereme druhého člověka a jednáme s ním jako s někým, kdo se od nás svou podstatou liší.

„Odlišení“ ovšem není jen nepříznivé pro celý diskurz a pochopení, je zároveň také fundamentálně nesprávné. Nálepkování ostatních jako zlých se nám sice může jevit jako racionální a naše chování vůči těmto lidem jako oprávněné, toto odlišení ale může být ve skutečnosti mnohem triviálnější, než bychom čekali. Chci vám pomoci prozkoumat podobnosti mezi lidmi, o nichž se domníváte, že jsou zlí, a vámi samotnými, a podpořit vás ve snaze jim za pomoci kritického myšlení porozumět.

To, jak reagujeme na deviace, nám může prozradit více o nás samotných než o ostatních. V této knize chci

probudit vaši zvědavost, prozkoumat podstatu zla a poznat, jak nám věda může pomoci lépe pochopit temnou stránku lidství. Chci, abyste vznášeli otázky a lačnili po vědění a abyste tento hlad živil. Vydejte se se mnou na cestu, na níž odhalíme vědecké základy vašich živoucích nočních můr.

Dovolte mi, abych vám pomohla soucítit se zlem.

*„Neexistují žádné morální fenomény,
nýbrž jen morální výklad fenoménů.“*

Friedrich Nietzsche
Mimo dobro a zlo¹

Váš vnitřní sadista: neurověda zla

O Hitlerově mozku, agresi a psychopatii

Při rozhovorech o zlu nám často vytane na mysli Hitler. To nejspíš není až tak překvapivé vzhledem k tomu, že Hitler spáchal celou řadu činů, které si se zlem spojujeme, včetně masového vraždění, ničení, války, mučení, nenávistných projevů, propagandy a neetických vědeckých pokusů. Dějiny i celý svět jím zůstanou navždy poskvřeny.

Všudypřítomné automatické spojení mezi obecným zlem a tématem Hitler se odráží i na každodenních mezilidských interakcích. V nenávistných diskuzích jsou ti, kdo říkají nebo píší něco, s čím ostatní nesouhlasí, často označováni za „nácky“ nebo jsou připodobňováni právě k Hitlerovi. Podle Godwinova pravidla vede každé diskuzní vlákno k tomu, že s ním bude někdo dříve nebo později srovnáván. Tato jen tak mimochodem troušená přirovnání znevažují zvěrstva, kterých se Hitler dopustil, vyhrocují diskuzi do bodu, z něhož není návratu, a často celou debatu prakticky zabijí. To ale odbočuji.

Rozmanitost a rozsah ničení, za něž byl Hitler přímo i nepřímo odpovědný, byly popudem k sepsání celých knih, které zkoumají jeho motivaci, osobnost a činy. Lidé se už dlouho touží dozvědět, proč a jak se z Hitlera stal onen muž, jehož známe z temných stránek našich učebnic

dějepis. V téhle kapitole se ale namísto podrobností jeho skutků soustředíme na jedinou otázku: Pokud byste se mohli vrátit v čase, zabili byste malého Hitlera?

Odpověď mi toho o vás hodně napoví. Pokud řeknete „ano“, pak nejspíš věříte, že se rodíme s predispozicí páchat příšerné věci. Že zlo má člověk v DNA. Odpovíte-li „ne“, nejspíš na lidské chování pohlížíte o něco méně deterministicky, možná dokonce věříte, že prostředí a výchova sehrávají v našem vývoji klíčovou roli. Nebo jste možná odpověděli záporně prostě proto, že na zabíjení dětí společnost obecně nahlíží s nelibostí.

Každopádně je ten problém podle mě fascinující. Rovněž mám za to, že se odpověď na tuto otázku téměř jistě zakládá na nedostatečných důkazech. Jste si skutečně jistí, že ze zlých dětí vyrostou zlí dospělí? A nakolik se vlastně váš vlastní mozek liší od toho Hitlerova?

Pojďme provést malý myšlenkový experiment. Kdyby byl Hitler dnes naživu a my bychom ho podrobili vyšetření pomocí moderních neurologických zobrazovacích metod, co bychom odhalili? Našli bychom poničené mozkové struktury, abnormálně aktivní oblasti, mozkové komory ve tvaru svastiky?

Než se pustíme do rekonstrukce Hitlerova mozku, je třeba zvážit, jestli byl šílený, zlý, nebo případně obojí. Jeden z prvních psychologických profilů Hitlerovy osobnosti byl vytvořen během druhé světové války. Je považován za vůbec první profil pachatele trestných činů a vytvořil ho psychoanalytik Walter Langer² v roce 1944 pro americký Úřad pro strategické služby, z něhož se později vyvinula CIA.

Hitler je v této zprávě popisován jako „neurotický“ člověk, jehož osobnost „hraničí se schizofrenií“. Zpráva také správně předpověděla, že Hitler touží po ideologické nesmrtnosti a že tváří v tvář porážce spáchá sebevraždu. Profil však uvádí také množství pseudovědeckých závěrů,

jejichž opodstatněnost nelze ověřit, jako například že Hitler upřednostňoval masochistický sex (vyžadoval ubližování a ponižování) a měl sklon ke koprofagii (pojídaní vlastních exkrementů).

Další pokus o sestavení Hitlerova psychologického profilu učinil roku 1998 psychiatr Fritz Redlich.³ Tento lékař provedl rozbor, který sám označuje jako patografii – studii o životě a osobnosti člověka pod vlivem choroby. Na základě prozkoumání Hitlerovy anamnézy a anamnézy jeho rodiny spolu s Hitlerovými veřejnými projevy a dalšími dokumenty Redlich tvrdí, že Hitler vykazoval řadu psychiatrických symptomů včetně paranoie, narcismu, úzkosti, deprese a hypochondrie. Ačkoli autor profilu nachází dost symptomů „na celou učebnici“, píše, že „fungování Hitlerovy osobnosti bylo víceméně v pořádku“ a že Hitler „dobře věděl, co dělá, a rozhodl se tak činit s hrdostí a zápalem“.

Zabil by Redlich malého Hitlera? Nebo by přisuzoval větší důležitost jeho výchově? Tvrdí, že v průběhu Hitlerova dospívání nasvědčovalo tomu, že se z něj stane nechvalně proslulý pachatel genocidy, jen velmi málo. Uvádí, že z medicínského hlediska byl Hitler celkem normální dítě, které bylo, co se týče sexuálních projevů, spíš stydlivé a nijak se nevyžívalo v mučení zvířat či lidí.

Redlich se také staví proti tvrzení, že měl Hitler obzvláště těžké dospívání, a kritizuje za ně psychohistoriky. Zdá se, že této skutečnosti jeho pozdější chování přičíst nemůžeme a na otázku, zda byl Hitler blázen, si budeme muset neuspokojivě odpovědět, že nikoli. Tak to bývá často. To, že někdo spáchal ohavné zločiny, ještě neznamená, že je psychicky narušený. Pokud bychom prohlásili, že všichni pachatelé obdobných zločinů jsou duševně nemocní, odníмали bychom jim osobní odpovědnost za jejich činy a stigmatizovali bychom duševní choroby. Jak je

tedy ale možné, že jsou Hitler a jemu podobní schopni páchat taková zvěrstva?

S jiným náhledem na to, jak je možné, že jsme schopni páchat příšerné věci, přišli během své práce směřující k vytvoření „neurovědy lidského zla“ psychologové Martin Reimann a Philip Zimbardo. Ve své stati *The dark side of social encounters*⁴ (Odvracená strana společenských setkání) z roku 2011 se snaží určit, které části mozku za zlo odpovídají. Konstatují, že zásadní roli sehrávají dva procesy: deindividuace a dehumanizace. K deindividuaci dochází ve chvíli, kdy si připadáme anonymní. Dehumanizace neboli odlidštění nastává, když přestáváme ostatní vnímat jako lidské bytosti a začínáme je považovat za podřadné. Autoři studie také připodobňují dehumanizaci k „šedému zákalu“, k zamlženému vidění. Přestáváme být schopni lidi skutečně vnímat.

Tyto jevy lze zcela jasně pozorovat, mluvíme-li o „těch zlých“. Takové označení dehumanizuje. Implikuje totiž existenci jakési homogenní skupiny jednotlivců, kteří jsou „zlí“ a od nás odlišní. V této dichotomii jsme samozřejmě my „ti hodní“ – rozmanitá skupina lidí, kteří se rozhodují eticky správně. K tomuto rozdělení světa na hodné a zlé se rád přikláněl i Hitler. Ještě více zneklidňující byl další vývoj této představy, totiž že „ti zlí“ vlastně ani nejsou „zlí lidé“, že v podstatě vůbec nejde o lidské bytosti. Krajním případem dehumanizace je například výraz *Untermenschen*, tedy podlidi, jímž Hitler v rámci své genocidní propagandy označoval Židy. Nacisté také často připodobňovali své nepřátele ke zvířatům, hmyzu nebo nemocem.

V nedávné době zaznamenaly Velká Británie i USA ve veřejném prostoru příval jedovatých prohlášení útočících proti imigrantům. V roce 2015 popsala známá britská mediální osobnost Katie Hopkinsová migranty přijíždějící

na lodích jako „šváby“, za což sklídila veřejnou kritiku od Zaída Raáda Zaída Husajna, vysokého komisaře OSN pro lidská práva. Kontroval prohlášením, že „nacistická média popisovala lidi, kterých se jejich vládci chtěli zbavit, jako krysy a šváby“.⁵ Doplnil ještě, že takové vyjadřování bylo typické „pro trvalé a neomezené týrání cizinců, pro vlny dezinformací a zkreslování faktů, trvající po dlouhá desetiletí“. Podobně přednesl prezident Donald Trump 1. května 2017 ve stý den svého úřadování následující slova písně o hadovi, která původně napsal v roce 1963 Oscar Brown jr.⁶

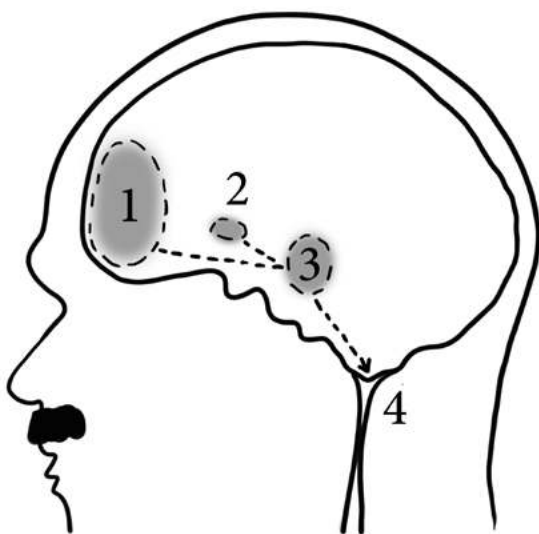
*Jednoho dne časně z rána u jezera, blízko lad,
milosrdné ženě v cestě ležel napůl zmrzlý had.
Jeho krásnou, černou kůži pokrývala jinovatka.
Žena řekla: „Pro tebe jsou otevřená moje vrátka.“
[...]
Přitiskla ho na svou hrud' a vzdychla: „Jsi tak nádherný!
Brachu milý, nebýt mne, jsou brzy tvé dny sečteny.“
Hladila tu krásnou kůži, tiskla ho až k zalknutí,
však než díků dočkala se zákeřného uštknutí.*

Pro Trumpa je tento příběh jinotajem o nebezpečí, které představují uprchlíci. Přirovnává je k hadům.

Toto přehnaně zjednodušené seskupování domnělých nepřátel se v politice neustále opakuje, částečně i proto, že je tak chytlavé. Se špetkou pomoci vůdčích figur a trochou inspirativního řečnění škodlivé ideologie jen vzkvétají. A ačkoli se do téhle pasti čas od času chytíme všichni, jsou někteří z nás obzvlášť náchylní k tomu, aby se takovou jedovatou obrazností nechali ovlivnit.

A tady se konečně dostáváme k naší pomyslné rekonstrukci Hitlerova mozku. Vezmeme-li v potaz jeho výraznou tendenci k dehumanizaci, oblasti jeho mozku

odpovídající právě za tento proces by mohly být výrazně pozměněné. Podle Reimanna a Zimbarda „je možné, že se na deindividuaci a dehumanizaci podílí celá síť mozkových oblastí zahrnující ventromediální prefrontální kůru, amygdalu a struktury mozkového kmene (jako například hypothalamus a periakveduktální šed)“. Dávají rovněž k dispozici užitečné schéma svého modelu, které jsem pro vás zrekonstruovala.

Hitlerův mozek:
navrhovaná dráha zla
zahrnující ventromediální
prefrontální kůru (1),
amygdalu (2), mozkový
kmen (3) a centrální
nervový systém (4).

Svým modelem naznačují, že to, co začíná pocitem anonymity a představou, že nás z našich činů nebude nikdo vinit, protože jsme součástí větší skupiny, končí větším potenciálem k ubližování ostatním. Zlo by podle nich mohlo v mozku fungovat nějak takto:

Deindividuace. Subjekt přestává chápat sám sebe jako jednotlivce a začíná se identifikovat jako anonymní součást skupiny. To vede k domněnì, že není osobně odpovědný

za své jednání. Tento jev je spojen s poklesem aktivity ve ventromediální prefrontální kůře – vmPFC (1). Je známo, že pokles aktivity v této oblasti je spojen s agresí a špatným rozhodováním a může vést ke ztrátě zábran a antisociálnímu chování.

Dehumanizace. Toto snížení aktivity je doprovázeno nárůstem aktivity v amygdale (2), části mozku odpovědné za emoce. Tento proces vyvolává pocity jako vztek a strach.

Antisociální chování. Posléze tyto zažívané emoce postupují dále mozkovým kmenem (3) a vyvolávají řadu dalších odezev (4), jako například zrychlení srdeční činnosti, zvýšení krevního tlaku nebo nepříjemné pocity v břiše. Tyto změny jsou v podstatě reakcí těla, které se připravuje na boj nebo útěk – očekává fyzický útok a připravuje se na zápas o přežití.

Tvrdí se, že tato dráha je posílena u osob s oslabenou činností vmPFC, což bylo také opakovaně potvrzeno při vyšetření pachatelů trestných činů. Výzkum ukázal, že zejména u vrahů a psychopatů je aktivita této oblasti snížena. Pokud trpíte sníženou činností štítné žlázy, znamená to, že váš metabolismus nepracuje správně a s vyšší pravděpodobností budete trpět nadváhou. Vědci jako Reimann a Zimbardo se domnívají, že se sníženou aktivitou vmPFC je to podobné – vede ke špatnému morálnímu úsudku a je pravděpodobnější, že daná osoba bude páchat zločiny nebo se jiným způsobem chovat antisociálně. Reimann a Zimbardo svůj výzkum shrnují takto: „Výzkum agrese naznačuje, že snížená aktivita ve strukturách čelního laloku, zejména oslabená aktivita prefrontální kůry nebo poškození této oblasti mozku, může být hlavní příčinou agrese.“

Pokud bychom měli možnost nahlédnout Hitlerovi do hlavy, je možné, že by se nám jeho mozek zdál zprvu normální. Pokud bychom ho ale požádali, aby provedl nějaké morální rozhodnutí, uviděli bychom sníženou aktivitu vmPFC spolu s ukazateli jeho obecné paranoie a úzkosti. Ovšem vzhledem k tomu, že se neví o žádných Hitlerových mozkových abnormalitách ani zraněních, zdá se nepravděpodobné, že bych při porovnání snímků dvou mozků dokázala určit, který patří zdravému člověku a který Hitlerovi. Vzhledem k tomu, že o vás nic nevím, nedokázala bych pravděpodobně rozeznat od Hitlerova mozku ani ten váš.

Místo toho, abychom některé lidi pokládali za zlé a jiné za hodné, pokusme se uvažovat opačně a přeformulovat naši základní otázku. Než abychom se ptali, zda jsou někteří jedinci geneticky předurčení k sadismu, raději se ptejme, zda predispozice k sadismu nemáme všichni.

Každodenní sadismus

Podle studie publikované v roce 1999 psychology Royem Baumeisterem a Keithem Campbellem je „sadismus, definovaný jako bezprostřední potěšení z ubližování druhým, nejzřetelnějším přirozeně přitažlivým aspektem páchání zla“.⁷ Tvrdí, že existence sadismu zneplatňuje veškeré teorie o zlu či jeho možná vysvětlení. „Lidé to dělají, protože je to příjemné, a tím je řečeno vše.“

Na Baumeisterův výzkum navazují Erin Buckelsová a její kolegové⁸ a dále rozvádějí myšlenku, že sadismus je v podstatě normální. V práci publikované roku 2013 uvádějí, že „současné vnímání sadismu jen zřídka přesahuje koncept sexuálního fetiše nebo trestné činnosti [...]. Avšak potěšení z krutosti se často vyskytuje i u zdánlivě

normálních, obyčejných lidí [...]. Tyto všední projevy krutosti implikují subklinickou formu sadismu neboli zjednodušeně takzvaný *každodenní sadismus*.“

V rámci svého výzkumu provedla Buckelsová se svým týmem dva důmyslné experimenty. Jak sami ve studii uvádějí, „asi ani není zapotřebí zmiňovat, že v laboratoři se vraždy lidí zkoumat nedají. Proto jsme se uchýlili ke zkoumání zástupného chování, které je z hlediska etiky výzkumu přijatelnější, a sice k zabíjení brouků.“ Zmiňovat to opravdu nutné není. Takže místo vraždy člověka dali výzkumníci účastníkům za úkol zabít brouky. Samozřejmě všichni víme, že brouci nejsou plnohodnotnou náhradou živých lidí (nějakého toho brouka už nejspíš někdy zabil každý z nás), i tento úkol nám však může prozradit mnohé o tom, kdo je ochotný zachovat se sadisticky a kdo nikoli.

Jak experiment probíhal? Výzkumníci subjektům tvrdili, že se výzkum bude týkat „osobnostních rysů a tolerance k náročné práci“. Když účastníci dorazili do laboratoře, mohli si vybrat jeden ze čtyř úkolů, které měly napodobovat skutečná zaměstnání. Mohli se stát buď deratizátorem (a zabít brouky), asistentem deratizátora (a pomáhat s hubením brouků výzkumníkovi), uklízečem (a čistit toalety), nebo pracovníkem v chladném prostředí (a vydržet bolest způsobenou ledovou vodou). Badatele nejvíce zajímala skupina účastníků, kteří se rozhodli stát se deratizátory. Každému z nich dali mlýnek na kávu, pomocí něhož měli brouky zahubit, a tři šálky vždy s jedním živým broukem uvnitř.

Na tomto experimentu bylo obzvlášť kreativní to, jak byl navržen. Samotní experimentátoři uvádějí následující: „Abychom maximalizovali nechutnost tohoto experimentu, přišli jsme s nástrojem, který při hubení brouků křupe. A abychom oběti antropomorfizovali, dali jsme jim